

Стан міжнародного співробітництва між Україною та Грузією в сфері туризму

Козарез Д. М., Мотузенко О. О.

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Київ, Україна, kozarezd@gmail.com.

Надішла до редакційної колегії: 15.09.2021.

Прийнята: 07.10.2021.

Анотація. В статті розглянуто основні засади та сучасний стан міжнародного співробітництва між Україною та Грузією в сфері туризму, а також визначено основні завдання задля посилення партнерства між країнами. Обґрунтовано доцільність

активної політики держави щодо підтримки та розбудови туристичної сфери, розвитку туристичної індустрії та міжнародного співробітництва. Проаналізовані реальні та очікувані суспільно-економічні наслідки пандемії 2020 р. в розрізі взаємовідносин України та Грузії та наведені окремі фактори, пов'язані з впливом COVID-19 на сферу туризму. Визначено перспективні ринки та конкурентоспроможні туристичні продукти, а також розроблено рекомендації спрямовані на розвиток туристичного сектора. Розглянуто ряд аспектів впливу пандемії на національний туризм обраних країн. Запропоновано основні шляхи вирішення в розкриття туристичного потенціалу країни в післяковідний період. Висвітлені тенденції та перспективи розвитку міжнародного співробітництва в галузі туризму з урахуванням впливу пандемії.

Ключові слова: міжнародне співробітництво, туризм, Україна, Грузія, COVID-19.

The state of international cooperation between Ukraine and Georgia in the field of tourism

Kozarez D., Motuzenko O.

Taras Shevchenko National University, Kyiv, Ukraine, kozarezd@gmail.com.

Abstract. The article examines the basic principles and the current state of international cooperation between Ukraine and Georgia in the field of tourism, as well as identifies the main tasks for strengthening partnership between the countries. The expediency of an active state policy to support and develop the tourism sector, the development of the tourism industry and international cooperation has been substantiated. The real and expected socio-economic consequences of the 2020 pandemic in the context of relations between Ukraine and Georgia are analyzed and certain factors related to the impact of COVID-19 on the tourism sector are given. Promising markets and competitive tourism products have been identified, and recommendations have been developed aimed at developing the tourism sector. A number of aspects of the impact of the pandemic on the national tourism of selected countries are considered. The main ways of solving in the disclosure of the tourist potential of the country in the post-Covid period are proposed. Trends and prospects for the development of international cooperation in the field of tourism, taking into account the impact of the pandemic, are highlighted.

Key words: international cooperation, tourism, Ukraine, Georgia, COVID-19.

Вступ. Загалом, з 2017 року зовнішня політика України щодо Грузії, як і двосторонні відносини взагалі, зазнали нового поштовху і почали активно рухатись в напрямку реактивації спільних інтересів. Тому сучасні українсько-грузинські відносини мають стратегічний характер, і це зумовлено, насамперед, збігом стратегічних завдань зовнішньої політики: європейська інтеграція та проведення активної регіональної, добросусідської політики. Схожість основних

зовнішньополітичних пріоритетів, високий рівень дружніх відносин позитивно впливають на розвиток співробітництва між нашими країнами.

Глобальна криза, викликана пандемією *COVID-19*, радикально змінила туристичну галузь у всьому світі, і Україна не є винятком. Унаслідок цього виникла потреба в перегляді ключових підходів до міжнародного співробітництва між Грузією та Україною, оскільки у сфері туризму є значний потенціал до активізації. Про це свідчать, зокрема, доволі значні обсяги взаємних туристичних відвідувань, тісні суспільні та культурно-гуманітарні зв'язки. Тому українсько-грузинські відносини мають велику перспективу не тільки у контексті двостороннього співробітництва, а й для забезпечення стабільності й розвитку туризму в Чорноморському регіоні.

Об'єктом дослідження даної статті є сучасний стан міжнародного співробітництва між Україною та Грузією в сфері туризму.

Метою статті є дослідження проблеми міжнародного співробітництва в сфері туризму, роль і значення співпраці державних (урядових) установ, різних громадських організацій та некомерційних структур з метою сприяння розвитку туризму на прикладі взаємовідносин між Україною та Грузією. Для досягнення цієї мети були поставлені такі **завдання**:

- характеристика сучасного стану міжнародного співробітництва між Україною та Грузією в сфері туризму;
- аналіз основних форм, цілей і засобів міжнародного співробітництва;
- характеристика двосторонніх відносин в сфері туризму на засадах міждержавних (міжурядових) угод;
- розроблення рекомендацій щодо подальшого розвитку та посилення співробітництва в сфері туризму.

Матеріали і методи досліджень. Дослідження ґрунтується на сукупності використання загальнонаукових методів пізнання, а саме: аналіз і синтез, порівняння, узагальнення і систематизація. Також застосований історичний метод для вивчення виникнення, формування та розвитку співробітництва у галузі туризму між двома країнами.

Дослідження регулювання та розвитку сфери туризму є об'єктом уваги багатьох науковців. Окремі аспекти формування та функціонування механізму державного регулювання туристичної галузі знайшли своє відображення у наукових працях вітчизняних авторів таких як: А. Г. Міщенко, В.В. Паславська та інші. Над актуальними проблемами українсько-грузинського співробітництва у сфері туризму працювали М. Л. Ткешелашвілі та Н. Н. Коцман тощо. Значна увага при цьому приділена аналізу динаміки розвитку суб'єктів туристичної діяльності в Україні та Грузії, виявлені тенденції та особливості умов функціонування туристичних підприємств в цих країнах.

Результати та їх аналіз. Між Україною та Грузією створено широку договірно-правову базу, яка охоплює практично всі сфери взаємодії між органами державної влади та управління, місцевого самоврядування та суб'єктами громадянського суспільства. Відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України» між Україною та Грузією є чинними 133 договорів, у тому числі 8 міждержавних, 53 міжурядових, 74 міжвідомчих. Загалом Дипломатичні відносини були встановлені 22.07.1992 р. Договірні-правова база двосторонніх відносин в галузі туризму між Україною та Грузією складається з наступних чинних нормативно-правових актів:

- Договір між Урядом України і Урядом Республіки Грузія про культурне співробітництво (13.04.1993).
- Угода про співробітництво в галузі туризму між країнами СНД (23.12.1993).

- Угода між Урядом України та Урядом Республіки Грузія про вільну торгівлю (09.01.1995).
- Угода між Державним комітетом з питань туризму України і Комітетом з питань туризму Республіки Грузія про співробітництво в сфері туризму (13.04.1993).

Регулювання галузі туризму в Україні здійснюється Верховною Радою, Кабінетом Міністрів, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері туризму та курортів, Верховною Радою Автономної Республіки Крим та Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, а також іншими органами в межах їх компетенції (Law of Ukraine "About Tourism", 2020).

Державне агентство розвитку туризму України (ДАРТ) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністерство інфраструктури України і який реалізує державну політику у сфері туризму та курортів (крім здійснення державного нагляду (контролю) у сфері туризму та курортів). ДАРТ у своїй діяльності керується [Конституцією](#) та законами України, указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства (State Agency for Tourism Development of Ukraine, 2021).

Рис. 1. Органи, що здійснюють регулювання в галузі туризму в Україні

Державна політика та державне регулювання у сфері туризму та курортів в Грузії здійснює Парламент, Кабінет Міністрів, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері туризму та курортів, Департамент туризму та курортів Абхазії, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, а також інші органами в межах їх компетенції (Law of Georgia " About Tourism and Resorts", 2020).

Національна адміністрація туризму Грузії (НАТГ) – грузинська національна туристична адміністрація є центральним органом виконавчої влади в системі Міністерства економіки та сталого розвитку Грузії та здійснює свою діяльність самостійно під контролем

держави. Адміністрація формує та реалізує державну політику розвитку туризму Грузії, в тому числі для:

- розвитку сталого туризму;
- створення робочих місць в країні на основі туризму;
- залучення іноземних туристів до Грузії;
- розвитку вітчизняного туризму;
- розвитку людських ресурсів у сфері туристичних напрямків, інфраструктури та туризму (Georgian National Tourism Administration, 2019).

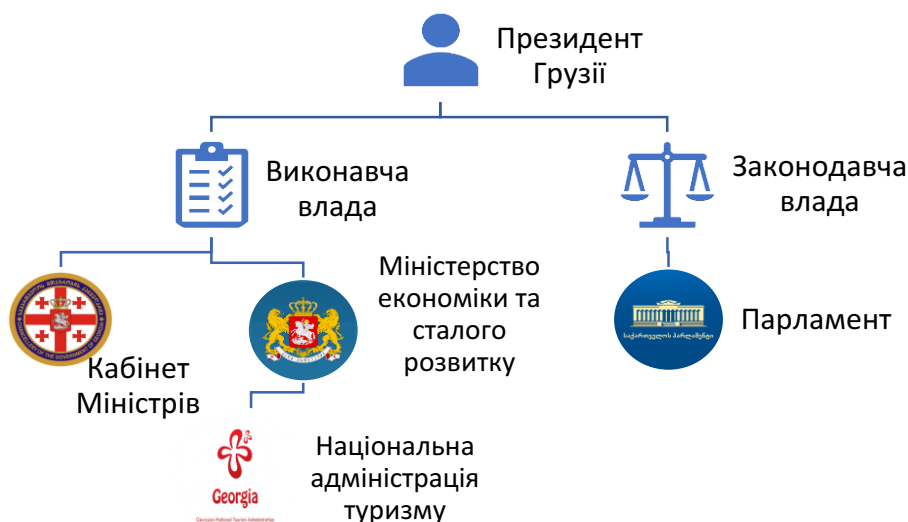

Рис. 2. Органи, що здійснюють регулювання в галузі туризму в Грузії

Залучення діяльності громадських туристичних організацій в рамках міжнародного співробітництва дозволяє уніфікувати стандарти послуг, просувати туристський продукт і цим самим підвищити туристичний потенціал країни. Розглянемо окремі громадські туристичні організації, які беруть участь в співробітництві обох країн:

Національна Туристична Організація України (НТО) – громадська організація, що була створена 5 грудня 2016 року за ініціативою Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. Місія: консолідація туристичного сектору, розвиток мережі регіональних ДМО, підвищення рівня знань та якості національного туристичного продукту у всіх регіонах України. Метою НТО є об'єднання регіональних, міських і галузевих туристичних організацій для підвищення якості національного туристичного продукту, розвитку системи професійних знань і підготовки фахівців, а також всього комплексу маркетингу туристичного бренду України на внутрішньому і міжнародному ринку (NTO of Ukraine, 2019).

Туристична асоціація України (ТАУ) – всеукраїнська громадська організація в галузі туризму. Створена у квітні 1998 року в місті Києві на підставі Законів України «Про туризм» та «Про об'єднання громадян». Організація є професійним об'єднанням підприємств сфери туризму України. ТАУ об'єднує провідних представників туристичного бізнесу України та активно розвиває вітчизняний ринок туристичних послуг (Tourist Association of Ukraine, 2020).

Грузинська туристична асоціація (ГТА) – це асоціація приватних туристичних організацій, готелів та винних компаній. Асоціація була створена в 2006 році для зміцнення співпраці між туристичними організаціями, вдосконалення туристичних послуг у країні та ефективного управління якістю. Основними напрямками діяльності Асоціації є сприяння розвитку в'їзного та виїзного туризму, створення нових туристичних продуктів та

вдосконалення існуючих. Спрямована на розвиток таких важливих аспектів у галузі туризму, як успішна співпраця між туристичними компаніями в Грузії, співпраця між приватним та державним секторами, управління якістю у сфері туризму, доступ до туристичної інформації, сталий розвиток туризму в Грузії, розвиток регіонального туризму тощо (Georgian Tourism Association, 2020).

Важливим фактором, який сприяє зростанню туристичних потоків між Україною та Грузією є безвізовий режим поїздок громадян. 1 березня 2019 року набула чинності угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Грузії про взаємне скасування візових вимог. Відповідно до угоди, громадяни України і Грузії можуть перебувати на території держави іншої сторони без віз протягом 90 днів (щороку) на підставі внутрішніх паспортів у формі картки (ID), яка містить безконтактний електронний носій.

Україна входить до п'ятірки країн, звідки до Грузії прибуває найбільша кількість туристів, і перше місце серед країн, які не мають спільного кордону з Грузією. За даними Національної туристичної адміністрації Грузії, українці показали найбільше зростання туристичного потоку серед п'ятірки країн, звідки найбільше приїздить туристів до Грузії – турпотік з України до Грузії зріс на 21,8% (дивись табл. 1).

Таблиця 1. Виїзд громадян України в Грузію [Розроблено авторами за даними прикордонних відомств Грузії]

Рік	2015	2016	2017	2018	3 квартал 2019
Кількість громадян України, які в'їхали в Грузію	141 734	172 631	193,002	177,058	164 825

Туристичні потоки між Україною та Грузією постійно зростають. Так, у 2019 році Україна знов увійшла до топ-5 серед країн за кількістю туристів в Грузії. Водночас у нашій державі у 2017 році побували 50 тис. грузинських громадян. Місто Тбілісі та Чорноморське узбережжя залишаються найбільш популярними напрямками поїздок українців. З 2018 року спостерігається значне зростання кількості туристів також до Кутаїсі, Аджарії, Мцхети тощо. Останнім часом став популярним винний та гастрономічний туризм. Присутній великий інтерес грузинських туристів до відвідання України, зокрема Києва, Львова, Одеси, а також тури до Чорнобиля (див. табл. 2).

Таблиця 2. Туроператори, які надають відпочинок в Грузії [Розроблено авторами за даними різних відкритих джерел]

Перелік туроператорів	Характеристика діяльності
Аккорд-тур	Основна спеціалізація компанії - автобусні тури до європейських країн і території Близького Сходу. Основні напрямки в Грузі: Тбілісі - Мцхета – Тбілісі; Тбілісі Сігнагі – Гурджаані – Тбілісі; Батумі - Гірська Аджарія – Батумі. Ціна від 133 до 529 євро.
Join UP	Туроператор Join UP працює більш ніж з 10 напрямками по Грузії. Спеціалізація: автобусні тури або авіа тури, гори або морські узбережжя, європейський урбан тощо. Географія: Батумі, Сванетія, Аджарія, Тбілісі, Мцхета, Боржомі і т.д. Ціна: від 18 499 гривень.
Anex Tour	Туроператор Anex Tour пропонує своїм клієнтам відпочинок на найбільш популярних курортах Грузії, основна орієнтація компанії - пляжний відпочинок, але в асортименті є також гірськолижні курорти і сіті-тури. Основні напрямки: Батумі, Мцхета, Тбілісі, Телаві, Цинандалі. Ціна: від 17 000 гривень.
TEZ Tour	TEZ Tour готовий запропонувати найпопулярніші курорти Грузії, а саме наступні напрямки: Бакуріані, Батумі, Боржомі, Гудаурі, Казбегі, Кахетія, Кутаїсі, Сванеті,

	Тбілісі. Ціни від 16 451 гривень.
TRG	Спектр співпраці туроператора охоплює понад 10 регіонів Грузії. У цих напрямках TRG пропонує організацію пляжних турів, турів вихідного дня, гастрономічних, круїзних, паломницьких і подієвих турів. Основні напрямки: Батумі, Боржомі, Гудаурі, Кутаїсі, Тбілісі.
Coral Travel	Спеціалізація: пляжний і СПА відпочинок, сімейний та дитячий відпочинок. Туроператор Coral Travel пропонує своїм клієнтам тільки найкращі курортні зони в 5 напрямках: Кобулеті, Гудаурі, Бакуріані, Батумі, Тбілісі. Ціна від 18 000 гривень.
TUI Ukraine	Спеціалізація: пляжний відпочинок, сімейний та дитячий відпочинок, яхтинг, гірськолижні тури. Географія: Бакуріані, Батумі, Боржомі, Гудаурі, Казбегі, Кахетія, Кутаїсі, Саїрме, Сванеті, Тбілісі, Цхалтубо.
Pegas Touristik	Спеціалізація: пляжний відпочинок, подієвий туризм. Туристичні напрямки, з якими працює туроператор: Батумі, Тбілісі, Боржомі, Кваріаті, Кобулеті. Ціна: 450 - 1100 доларів США.
Tango Travel	Напрямки Tango Travel постійно розширюються. На сьогоднішній день надає відпочинок по таких напрямках: Батумі, Тбілісі, Кутаїсі, Боржомі, Бакуріані, Гудаурі, Аджарія. Ціна: від 400 доларів США.
Фесрія мандрів	Широкий спектр спеціалізації: пляжний відпочинок, оглядові екскурсії по історичних місцях або гірськолижний курорт. Є можливість подорожувати протягом цілого року, незалежно від сезонів і погодних умов. Основні напрямки: Тбілісі, Батумі, Кутаїсі, Мцхета, Гріголеті, Аджарія.

Таблиця 3. Туроператори, які надають відпочинок в Україні [Розроблено авторами за даними різних відкритих джерел]

Перелік туроператорів	Характеристика діяльності
Turebi	Спеціалізація: авіатури, тури вихідного дня. Основні напрямки: Київ, Львів, Одеса, Чорнобиль. Ціна: від 430 доларів (3 дні).
Megzuri	Спеціалізація: сіті-тури, етнічні тури. Географія: Київ, Одеса, Львів, Карпати. Ціна: від 300 доларів + авіа.
Oktravel	Спеціалізація: сіті-тури. Основні напрямки: Київ, Одеса, Львів. Ціни: від 450 доларів.
Next Travel	Спеціалізація: сіті-тури. Основні напрямки: Київ, Одеса, Львів, Чернівці, Кам'янець Подільський. Ціна: від 900 доларів.
Tbilitour	Спеціалізація: сіті-тури. Географія подорожей: Київ, Львів, Одеса, Прип'ять, Харків. Ціни від 499 доларів.

Стимулюючим чинником для розширення українсько-грузинської туристичної взаємодії є міжнародні туристичні ярмарки, виставки та салони, оскільки вони є найвпливовішими міжнародними заходами, що відіграють важливу роль у розвитку міжнародного співробітництва в галузі туризму. Грузія є активним учасником таких туристичних виставок в Україні:

1. UITT – це традиційна щорічна виставка міжнародних туристичних організацій, національних і регіональних туристичних комітетів, туристичних операторів і турагентів, представників держструктур, авіа, готелів, перевізників та медіа. На виставці представлені близько 361 компаній-учасниць, 23 країни світу, 18 533 фахівців туристичної галузі, 39 міст і регіонів України (UITT - Ukraine International Travel and Tourism, 2019).

2. UITM – міжнародний туристичний салон, під час проведення якої представники туристичного бізнесу мають можливість ознайомитися з напрацюваннями міжнародних і вітчизняних компаній, провести переговори та укласти вигідні контракти з лідерами туристичної індустрії. На виставці беруть участь 152 компанії з 18 країн світу. Іноземні та вітчизняні туристичні компанії презентують найцікавіші маршрути у понад 25 країн світу. Більше 4 000 турагентів з усіх куточків України відвідують виставку з метою отримання нових ідей відпочинку для своїх туристів (UITT - Ukraine International Travel and Tourism, 2019).

3. Міжнародна виставка «**ТурЕКСПО**» – це визначна подія у туристичному бізнесі Західної України, місце зустрічі національних та представників міжнародних туристичних організацій, керівників закладів розміщення відпочинку та оздоровлення. Основна мета Форуму – активізація розвитку внутрішнього та в'їзного туризму, просування українського туристичного продукту на міжнародний ринок, популяризація туристичних можливостей та маловідомих об'єктів України та світу, демонстрація широкому колу фахівців новітніх досягнень в сфері послуг, створення майданчику для проведення переговорів, в тому числі, з іноземними учасниками (Mizhnarodna vystavka-yarmarok «TurEKSPО», 2021).

Традиційною для України стала туристична виставка в Грузії під назвою **Expo Batumi Travel** – міжнародна виставка туризму і готельного обладнання. Виставка має широкі масштаби, в яких беруть участь багато країн, і з кожним роком стає все більш зацікавленою та продуктивною. В "Експо Батумі" беруть участь місцеві, а також іноземні компанії, готельні мережі, представники різних компаній, зайнятих в готельних середовищах, декораціях, ресторанах та туризмі. Учасники виставки мають можливість представити такі тематичні напрямки: міжнародний туризм; туристичні агентства та туроператори; готелі та курорти Грузії і регіону; розваги; музеї та тематичні парки; технології туризму та програмне забезпечення; інші туристичні товари і послуги (Expo Batumi Travel, 2021).

Проведене дослідження дало змогу сформулювати низку науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій, спрямованих на активізацію міжнародного співробітництва Грузії та України в післяковідний період:

активна політика держави щодо підтримки та розбудови туристичної сфери, розвитку туристичної індустрії, міжнародного співробітництва України в сфері туризму;

створення умов для підвищення привабливості регіонів для іноземних і внутрішніх туристів, а також підвищення якості туристичних послуг і забезпечення їх комплексності;

моніторинг та вивчення досвіду іншої сторони щодо стимулювання розвитку туризму, а також імплементація цього досвіду відповідно до норм міжнародного права та національного законодавства;

- підтримка та участь у будь-яких двосторонніх і багатосторонніх угодах, що стосуються міжнародного туризму та туристичної діяльності;
- активна взаємодія дипломатичних представництв (посольств, консульств тощо) з усіма ланками туристичних установ задля підтримки й розвитку офіційних дружніх відносин між державами;
- участь зацікавлених підприємств у туристичних виставках, ярмарках, салонах і конференціях, що проводяться на території обраних країн;
- спільні інвестиційні проекти задля підвищення привабливості українського туристичного продукту для іноземного споживача, зокрема, шляхом створення нових маршрутів і турів, що користувалися би попитом на грузинському туристичному ринку;
- популяризація “Золотого трикутника України”, оскільки Київ, Одеса та Львів є найрозвинутішими туристичними DESTINAЦІЯМИ країни;
- розвиток тематичних (спеціальних) видів туризму, у першу чергу гастрономічного, винного та культурного туризму, насамперед, відвідування сільськогосподарських підприємств, зокрема фермерських господарств з можливістю участі туристів у здійсненні окремих аграрних процесів; відвідування виноробних підприємств з можливістю вивчення історії та дегустації готової продукції тощо.

Конкретні заходи цієї співпраці передбачають широку інформаційну підтримку, кооперацію туристичних організацій і сприяння зростанню групових та індивідуальних подорожей. Розвиток нових туристських маршрутів і переадресації «традиційних»

туристичних дестинацій шляхом співпраці країн у взаємній популяризації їх національних туристичних продуктів.

Висновки. Між Україною та Грузією створено достатню договірно-правову базу для розвитку двосторонніх відносин, здійснення ефективного співробітництва на всіх рівнях – міждержавному, міжурядовому, міжвідомчому та міжрегіональному. Станом на вересень 2013 року між двома країнами діють більше 130 двосторонніх документів. Рамкою для двосторонньої взаємодії між Україною та Грузією у сфері туризму є відповідна Угода між Державним комітетом з питань туризму України і Комітетом з питань туризму Республіки Грузія про співробітництво в сфері туризму, що підписана 13 квітня 1993 року.

Аналіз статистичних даних свідчить про позитивну динаміку розвитку співпраці в туристичній сфері. Зокрема, у 2019 році Україна знов увійшла до топ-5 серед країн за кількістю туристів в Грузії. Водночас у нашій державі у 2017 році побували 50 тис. грузинських громадян. Серед туристичних атракцій Грузії найбільш популярними серед українців є Тбілісі, Кутаїсі та Аджарія. Для грузинських громадян привабливим є “Золотий трикутник України”, а саме Київ, Львів та Одеса. Останнім часом збільшився інтерес до турів в Чорнобильську зону.

Охарактеризована співпраця в сфері туризму має яскраво виражену інтегративну тенденцію та спрямованість на подальше удосконалення, що позитивно впливає на розвиток цієї галузі для кожної країни. У двосторонньому вимірі важливим напрямом співробітництва є постійний обмін інформацією щодо туристичних можливостей України та Грузії, участь зацікавлених установ та організацій двох країн у туристичних виставках, ярмарках та біржах, що проводяться на їх територіях, спільні інвестиційні проекти тощо. Серед найважливіших позитивних тенденцій розвитку співробітництва варто відзначити такі: скасування візових вимог, зростання кількості туристичних потоків, активізація туристичної діяльності, зокрема взаємна участь країн в міжнародних виставках.

На сучасному етапі розвитку міжнародного туризму актуальним є розвиток українсько-грузинського туристичного співробітництва з огляду на тривалі дружні політичні відносини та взаємовигідний розвиток економічних відносин. Для обох країн ключовим питанням залишається створення сприятливих умов для подальшого розвитку та стимулювання туристичної індустрії, розроблення дійових довго- та короткострокових стратегій розвитку галузі. Зокрема, першочерговими завданнями розвитку туристичного співробітництва України з Грузією є активізація різноманітних громадських туристичних організацій, розвиток рекламної діяльності та промоції, збільшення туристичних потоків, створення конкурентоспроможного туристичного продукту, а також просування його на міжнародному ринку.

Список використаних джерел

- Derzhavne ahentstvo rozvytku turyzmu [State Agency for Tourism Development of Ukraine]. Retrieved from: <https://www.tourism.gov.ua/> (in Ukrainian)
- Expo Batumi Travel. Retrieved from: <http://gobatumi.com/ru/events/expo-batumi>
- Georgian National Tourism Administration. Retrieved from: <https://gnta.ge/>
- Georgian Tourism Association. Retrieved from: <https://www.tourism-association.ge/>
- Kotsan N. N. Osnovni osoblyvosti suchasnoho rozvytku turyzmu v Hruzii / N. N. Kotsan, O. A. Kurylo // Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Neohrafichni nauky. - 2012. - № 18. - S. 165-170. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnug_2012_18_30. (in Ukrainian)
- Mizhnarodna vystavka-yarmarok «TurEKSP0» [International Exhibition-Fair "TourEXPO"]. Retrieved from: <http://www.galexpo.com.ua/turexpo/> (in Ukrainian)

<http://constructgeo.knu.ua>

- Mishchenko A. H. Mizhnarodne spivrobitnytstvo v sferi turyzmu / A. H. Mishchenko // Naukovyi visnyk Kyivskoho humanitarnoho instytutu. Seriya: ekonomichni nauky. - 2008. - № 1. - S.18-24. Retrieved from: https://tourlib.net/statti_ukr/mishchenko.htm. (in Ukrainian)
- NTO Ukrainy [NTO of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ntoukraine.org/> (in Ukrainian)
- Paslavska V. V. Mizhnarodne spivrobitnytstvo Ukrainy v sferi turyzmu / V. V. Paslavska, L. H. Kvasnii // Molodyi vchenyi. - 2015. - № 2(2). - S. 217-220. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_2\(2\)_54](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_2(2)_54) (in Ukrainian)
- Posolstvo Hruzii v Ukraini. [Embassy of Georgia in Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukraine.mfa.gov.ge> (in Ukrainian)
- Posolstvo Ukrainy v Hruzii. [Embassy of Ukraine in Georgia]. Retrieved from: <https://georgia.mfa.gov.ua/> (in Ukrainian)
- Tkeshelashvili M. L. Osnovni aspekty doslidzhennia dynamiky rozvytku subiektiv turystychnoi diialnosti Ukrainy ta Hruzii / M. L. Tkeshelashvili. Retrieved from: <http://ena.lp.edu.ua/xmlui/handle/ntb/11954>. (in Ukrainian)
- Turystychna asotsiatsiia Ukrainy. [Tourist Association of Ukraine]. Retrieved from: <https://tau.org.ua/> (in Ukrainian)
- Tourism Statistics - National Statistics Office of Georgia. Retrieved from: <https://www.geostat.ge/en/modules/categories/100/tourism-statistics>
- UITM - Mizhnarodnyi turystychnyi salon «Ukraina». [UITM - Ukraine International Travel Market]. Retrieved from: <http://www.ukraine-itm.com.ua/uk-UA/> (in Ukrainian)
- UITT - turystychna vystavka «Ukraina - Podorozhi ta Turyzm». [UITT - Ukraine International Travel and Tourism]. Retrieved from: <https://www.uitt-kiev.com/uk-UA/> (in Ukrainian)
- Zakon Ukrainy «Pro turyzm» [Law of Ukraine "About Tourism"]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (in Ukrainian)
- Zakon Hruzii «Pro turyzm ta kurorty» [Law of Georgia "About Tourism and Resorts"]. Retrieved from: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/33370?publication=11> (in Ukrainian)